

Frisnyák Zsuzsa

A távközlés Budapest életében

A halló- és látótávolságon kívüli, közvetett interperszonális kapcsolattartás eszközeinek (levél, távirat, telefon) jelentősége egyre növekszik a 19. században. Ezek közül egyedül a levélírásnak, levélküldésnek voltak évszázados hagyományai, megszilárdult szokásrendszere. A táviratozás és a telefonálás lehetőségét viszont a 19. század technikai fejlődése teremti meg, ez a két távközlési eszköz már nincs ráutalva a közlekedésre: az információcserét immáron elektromos rendszerek biztosítják.

Ezeknek az új kommunikációs eszközöknek a szerepéről, a legkülönbözőbb viszonylatokat formáló erejéről – közvetlen források hiányában – keveset tudunk. Ennek a tanulmánynak az a célja, hogy az új kommunikációs eszközök használatának jellemzőit Budapest példáján keresztül bemutassa. Sajnálatos módon, a 19. század statisztikai adatgyűjtései ezt a célkitűzést kevésbé támogatják, Budapest postaforgalmára vonatkozó statisztikai adatsorok hiányosak, ráadásul az adatfelvétel szempontjai a korszakban többször is megváltoztak.¹

A táviratozás

A Habsburg Birodalom egész területére kiterjedő távírda hálózat kiépítését 1849-ben rendelte el az uralkodó. Nagy lendületet a hálózat magyarországi kiépítése csak 1853-ban vett, ebben az évben több mint 900 km hosszban fektetnek le vezetékeket. Ettől kezdve egyenletes ütemben gyarapodik a magyarországi hálózat, 1867 elejére eléri a 8155 km-t. Pesten az első távírda állomás 1850-ben, Budán pedig 1853-ban nyílt meg. Ez utóbbi magántávíratokat csak 1857-től közvetített.

A magyarországi városok távírdáinak forgalmáról az első ismert adatsorok 1867-ből (májustól-decemberig) származnak.² Természetesen Ma-

¹ Az első, kizárólag Budapest postai, távközlési forgalmára vonatkozó adatsorok viszonylag későn, 1894-ben kerülnek nyilvánosságra. Vö. Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve. Szerk.: THIRRING GUSZTÁV, Bp., 1894. Az évkönyvben 1875-ig visszamenően közlik a távíratforgalomra vonatkozó adatokat.

gyarország legnagyobb népességszámú városa bonyolítja le a legnagyobb táviratforgalmat. 1867-ben az ötezer táviratnál többet kezelő távírda állomások között Pest áll az élen.³ Az itt feladott, ide érkezett magánsürgönyök száma 278 ezer. Pest Magyarországon belül betöltött fő kereskedelmi-központ jellegét, a többi városhoz képest kiemelkedő gazdasági erejét mutatja, hogy a magántáviratok forgalma a többi magyar városban meg sem közelíti a város értékeit. (Pesthez képest a forgalom Temesvárott 17, Győrben 12, Aradon 10, Szegeden, Nagykanizsán és Pozsonyban 9–9%). Az ország legtöbb állami sürgönyt kezelő hivatala pedig a budai (5200 db).

1880 előtt több távirat érkezik a fővárosba, mint amennyit itt feladnak. Ez a trend 1880-tól kezd megváltozni, ebben az évben hozzávetőlegesen annyi távirat érkezik, mint amennyit küldenek. A feladott és érkezett táviratok száma közötti különbség – az előbbiek javára – 1884-től már erőteljesen növekszik, ettől kezdve Budapest üzleti körei a kezdeményező felek, az itt keletkező információ áramlik szét a vezetékeken. Mindez jól mutatja a főváros gazdasági erejének további erősödését, sőt országhatárokon is átnyúló befolyásának a növekedését. (5. ábra) A budapesti központi távíróhivatal külföldi sürgönyforgalmának adatait 1889-ből ismerjük.⁴ A külföldi táviratforgalom 63%-a Ausztriából érkezik, vagy oda irányul. A fővárosnak Ausztrián kívül számottevő – bár arányaiban hozzá még sem mérhető – táviratforgalma van Németországgal (16%). A táviratforgalom 5%-a kapcsolódik Franciaországhoz, 4%-a Szerbiához, 3%-a pedig Nagy-Britanniához. A többi ország részesedése elenyésző.

A távíróhálózat lehetőségeinek kihasználásában bizonyos társadalmi csoportok kiemelt szerepét lehet megfigyelni. A sürgöny erősen kötődik az üzleti világhoz, a hírközléshez⁵ és az államigazgatáshoz. Mint mindenhol, Pesten is voltak olyan emberek, akiket elvarázsolt az új technikai lehetőség – és az ebből fakadó üzleti haszon reménye. 1855-ben például egy nagy pesti jégeső után a betört ablaküvegek gyors pótlására Bécsből rendelik meg – távirattal – a táblaüveget. Ugyanebben az évben, Pesten egyetlen épületen belül (a „Nagy Kristófhoz” címzett gyógyszerár üzemhelyisége,

2 Az 1861–1866 közötti évek január hónapjainak pesti távírda-forgalmáról RÁCZ SÁNDOR (Budapest távíró és távbeszélő ügye 1889-ben. Kolozsvár, 1890.) közöl adatokat: 1861. januárjában 442, 1862 januárjában 334, 1863 januárjában 442, 1864 januárjában 740, 1865 januárjában 922, 1865 januárjában pedig 1284 darab távirat.

3 Hivatalos statisztikai közlemények. I. évfolyam. Pest, 1868. 187. p.

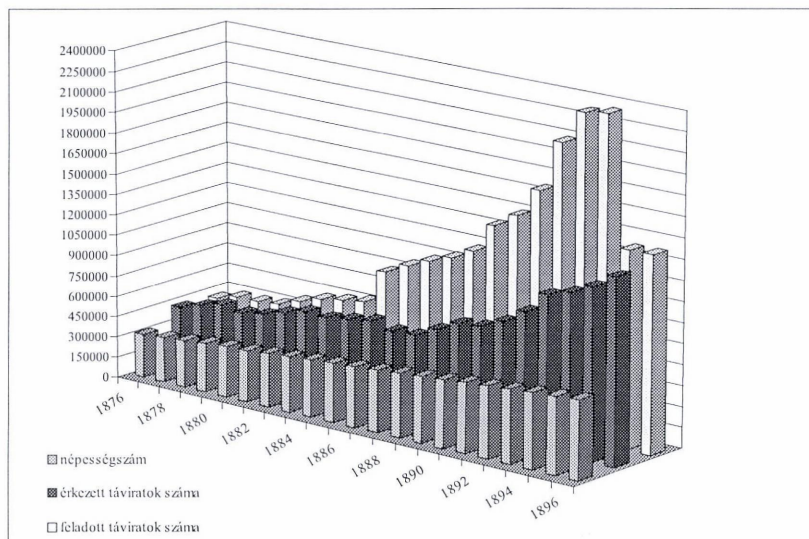
4 HEIM PÉTER: Buda-Pest postaintézményei, 19. p.

5 A hír továbbításának üzleti lehetősége hírügynökségek megjelenéséhez is vezetett. A hazai napilapok a bécsi K. K. Correspondenz Bureau budapesti fiókjától, a Pannónia Távsürgöny Intézettől, a Magyar Távirati Irodától (1881-től) stb. szerezhettk be információik egy részét. Sőt, létező gyakorlat volt az is, hogy a külföldi újságok hírei magánsürgönyként érkeztek meg az érintett szerkesztőségbe.

5. ábra

Budapestre érkező és itt feladott táviratok száma 1876–1896 között

Forrás: Budapest székesfőváros statisztikai évkönyvei

laboratóriuma és a gyógyszerész felső emeleti lakása között) telegráf vezetéket telepítenek. Mindez a tulajdonos technikai újdonságokhoz fűződő személyes motivációját és az üzletmenet egyszerűsítése iránti vágyát tükrözi – bár kétséges, hogy ez utóbbit illetően teljesültek-e reményei.

A világ híreit is sürgönyök szállítják. A hír árucikk. A valós események iránti kíváncsiság átütő erejű. 1859-ben egy a Nemzeti Színházról írt humoros kritika szerint a publikum körében semmi – még az orosz–lányviadal sem – aratna akkora sikert, amelyet túl nem szárnyalna az, ha az előadások szünetében a legfrissebb távirati sürgönyöket olvasnák fel, mert a világ folyásának rendkívüli hatása van a kedélyekre.⁶ A szerző nem említi, de nyilvánvaló: az embereket az olasz–francia–osztrák háború fejleményei, s annak vélhető belpolitikai következményei foglalkoztatják. Hasonlóképp, az osztrák–porosz háborúról tudósító sürgönyöket is lázas várakozás előzi meg.

Miután az állam 1874-ben engedélyezi, hogy magánszemélyek, ipar- és gyárvállalatok távírdavonalaikat összekössék az állami hálózattal, hat fővárosi malom (Erzsébet, Pannónia, Viktória, Első Budapesti, Concordia, Gizella), egy bank (Budapesti Hitelbank), valamint néhány közlekedési vállalat (pl. Duna-gőzhajózási Társaság, Osztrák Államvasút Társaság) él a lehetőséggel és építteti ki az összeköttetést. Mindezen vállalatokat ott fogjuk találni

⁶ Kakas Márton a színházban. CII. Levél. In: Vasárnapi Újság, 1859. május 8.

a legelső telefon-előfizetők között is – ezek azok a dinamikusan fejlődő tőkések vállalkozások, melyek a „Time is money” eszméjét a telegráf segítségével ültetik át a hétköznapiakba. A telegramok hírei befolyásolják a tőzsdéket is. Mikszáth Kálmán leírja az orosz cár haláláról szóló hír megérkezését: *„egyszerre jön a telegram s egy szempillantás alatt nem volt ott egyetlen börszóna sem, hanyatt-homlok szaladtak ki arra, ki erre, hogy a nagy eseménynek hasznát vegyék olyanoknál, kik még a dolgról nem tudnak.”*⁷

Mivel az állami táviratokat az ügyintézés szabályai szerint a közhivatalokban, minisztériumokban aktába helyezték, a legtöbb fennmaradt távirat az államapparátus működésével kapcsolatos. Rendkívüli árvízi helyzetek kialakulásáról, váratlanul fellépő, intézkedést kívánó eseményekről szólnak a sürgönyök. Élénk telegram kapcsolat létezik Bécs és Budapest kormányzati szervei, a Monarchia vezetői között. Sőt, miniszterelnökök napirendjét befolyásolják a táviratok. 1875-ben egy Jókai Mór tiszteletére megrendezett díszlakomától például egy sürgöny állítja fel Bittó István miniszterelnököt. A távirat a protokolláris rendezvények – pl. az udvari utazások – velejárója, ki mikor érkezik, hová megy, kinek, kit kell várnia, mi a teendő.

A századfordulóra Budapest mutatói a 100 ezer lakosra eső távírda-hivatalok számát tekintve már nem kiemelkedők. A magyarországi városok között létezik egy infrastrukturális beruházási verseny – és ennek eredményeként egyes vidéki városok (természetesen népességük arányában) leolgozzák modernizációs hátrányukat. 1913-ra az ország 25 törvényhatósági jogú városában a 100 ezer lakosra kivetített távírda-hivatalok száma 5,6 és 34,7 között változik. Budapest (13 távírda hivatal/100 ezer lakos) a rangsor alsó harmadban található. Viszont a főváros távíró hivatalai a legforgalmasabbak csoportjában szerepelnek. 1913-ban a lakosságszámhoz viszonyított táviratforgalom Budapesten: 2,8 távirat/lakos.⁸

Nincs nyoma annak, hogy a távirathasználat szokásai kibővültek volna, inkább a távíró használó emberek száma nőtt meg, a vállalkozások üzletmeneti szokásaiba épült be erősebben.

Mindent összevetve, a sürgönyözés nem vált a hétköznapiak részévé. A privát szférában a távirat inkább félelmet kelt – a sürgöny rossz hír (haláleset) hordozója –, mint azt a visszaemlékezések utalásaiból meg lehet ragadni. Kivételes, ritka alkalom telegramot kapni és feladni.

7 MIKSZÁTH KÁLMÁN: Levél a fővárosból. In: Szegedi Napló, 1881.

8 1913-ban Budapestet az egy lakosra eső táviratok tekintetében egyedül Újvidék (4,3 távirat/fő) előzi meg. Az 1890-es évek eleje óta egyenletes ütemben növekvő újvidéki táviratforgalom 1909 körül megugrik, és ettől kezdve erőteljesen nő. Sőt, az árugyűjtő, árutovábbító feladatkörű város sajátosságai még a telefonhívások irányában is tükröződnek: 1913-ban a belföldi távolsági hívások a helyi beszélgetések mintegy 1,5%-át teszik ki – Újvidéket országosan csak Miskolc előzi meg. Budapesten ugyanez alig 0,4%.

A távirat, mint új kommunikációs lehetőség inkább sebessége miatt válik fontossá – akkor használják, amikor azt az információ jellege megkívánja. A távirat nem lép a hagyományos, írásos üzenetváltások helyébe. Ezért van az, hogy a fővárosi lakosság kommunikáció iránti magas igény-szintjét nem az egy lakosra eső táviratok száma fejezi ki leginkább, hanem sokkal inkább az egy lakosra eső levélpostai küldemények száma.⁹ Az egy lakosra kivetített táviratok száma – mint mutató – inkább tükrözi a város távolsági, közvetítő kereskedelemben betöltött pozícióját.

A telefon

Habár a telefon karrierje a 19. század utolsó évtizedeiben elkezdődik, a kommunikációban betöltött átütő ereje csak a 20. században bontakozik ki a maga teljességében, az előfizetők számának növekedésével és a nagytávolságú hangátvitel minőségének biztosításával összefüggésben. 1910 előtt nagytávolságú kommunikációra a telefont ugyanis még alig-alig lehetett használni. Csak a hangerősítési technológia kidolgozásával válik lehetővé, hogy a beszélgető felek gond nélkül hallják egymást. E nehézségek ellenére már a kezdeti évtizedekben kiépültek és működtek Magyarországon interurban összeköttetések.

Az első magyarországi telefonhálózat¹⁰ Budapesten 1881-ben kezdte el működését, és csak a városon belüli beszélgetéseket tett lehetővé. 1883-ban az immáron nagy múltú távíró által nyújtott előnyöket (kiépített országos hálózat) összekapcsolják a telefon előnyeivel (jelen idejű használat). A két kommunikációs rendszer összekapcsolása eredményeként, ettől kezdve az előfizetők távirataikat telefonon adhatják fel és vehetik át. 1890-ben pl. 10, 1891-ben pedig már 20 ezer táviratot ilyen módon adnak fel a fővárosiak. A telefonhálózat e korai időszakában az állomásoknak még nincs hívószáma (1901 nyaráig), a telefonkezelők név szerinti bemondásra kapcsolják a hívott felet.

Az 1887-ben államosított budapesti telefonhálózathoz fennállásának első 14 évében alig négyezer előfizető csatlakozott. (A telefonhasználók körének szélesítésében fontos pillanat, hogy 1884-től nyilvános távbeszélő állomások is működnek a városban.) Az előfizetők létszáma csak 1899-ben haladta meg az ötezret. A hálózat dinamikusabb bővülésére csak a 20. század első évtizedében került sor, mindez erősen összefügg a fővárosi távbe-

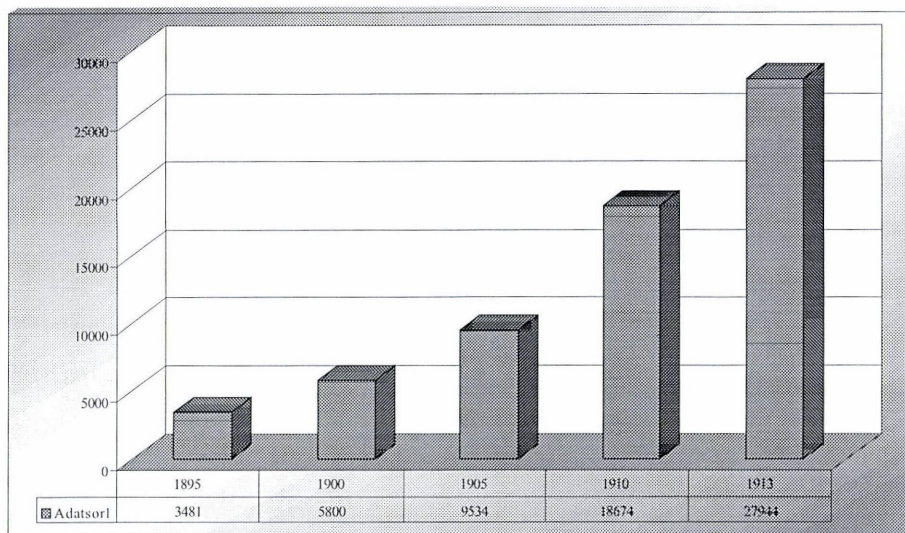
⁹ Az egy fővárosi lakosra eső levélpostai küldemények száma a korszakban dinamikusan emelkedik. 1900-ban 80 db/fő, 1913-ban már 155 db/fő.

¹⁰ 1877-ben Bostonban, 1879-ben Londonban, Manchesterben és Liverpoolban kezdte meg a működését a telefon. Bécsben szintén 1881-ben nyílik meg a telefonhálózat.

6. ábra

A budapesti telefon-előfizetők száma

Forrás: Budapest székesfőváros statisztikai évkönyvei

szelő központ kapacitásának bővítésével, ill. az interurbán hálózat kiépülésével.

A századfordulóra a 100 ezer lakosra eső telefonállomások számát tekintve a főváros még az élbolyban, de már nem az élen található.¹¹ Budapest pozíciójánál (930 telefonállomás/100 ezer lakos) alig valamivel rosszabb Aradé (922 telefonállomás/100 ezer lakos), négy város: Győr, Marosvásárhely, Temesvár és Kolozsvár mutatói pedig kedvezőbbek. Ezt a hátrány 1913-ra a főváros magasan behozza. Az egy főállomásra eső napi beszélgetések számát tekintve 1898-ban a főváros a magyar városok élcsoportjában található, bár Temesvár és Arad (12 beszélgetés/nap/főállomás) készülékein jelentősen több beszélgetést bonyolítanak le, mint Budapesten, Szabadkán vagy Nagyváradon (7 beszélgetés/nap/főállomás).

A „kereskedelmi, de különösen tőzsdei körökben régi óhaj”¹² kielégítésére 1890-ben létrejön a Monarchia két fővárosa, Budapest és Bécs között a telefonösszeköttetés. Ekkor Bécsbe egy nyilvános távbeszélő-állomáson keresztül lehet telefonálni, ill. 35 előfizetője van a Budapest–Bécs

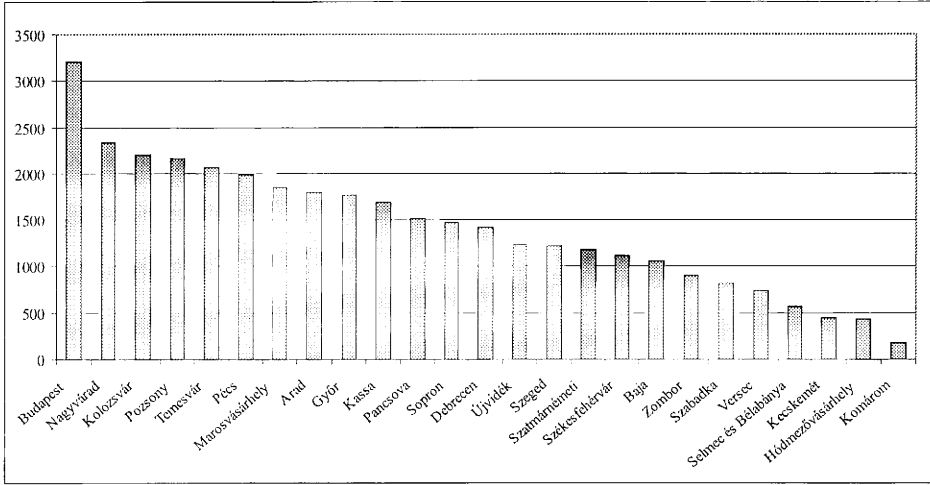
¹¹ Magyarországon az 1890-es évek első felében a kisebb településeken is megjelennek a telefonok. Helyi telefonhálózatokat telepítenek egyes ipartelepek működésének-igazgatásának összehangolására, sőt árvízvédelmi célokból is.

¹² Baross Gábor előterjesztése a minisztertanács számára. Magyar Országos Levéltár K. 26. Minisztertanács ülés jegyzőkönyve, 1889. június 13.

7. ábra

A százezer lakosra eső telefonállomások száma, 1913

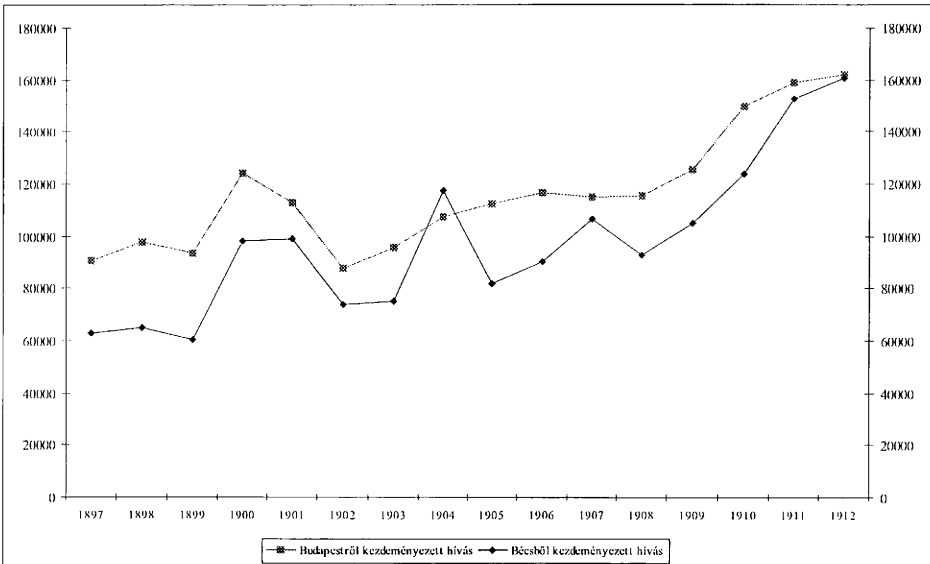
Forrás: Magyar statisztikai évkönyv, 1913.

8. ábra

*Budapest-Bécs közötti telefonbeszélgetések száma
1897–1912 között*

Forrás: Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve. Bp. 1913.

közötti interurbán vonalnak. A fővárosi telefon-előfizetők a császárvárost közvetlenül 1893-tól hívhatják. 1893-tól kezdődően Budapestet egyre több magyar várossal is összekapcsolják. 1897-ben pedig működni kezd Európa leghosszabb telefonvonala Budapest és Berlin között. 1913-ig több ütemben kiépül a főváros és a környékbeli települések (Dunapentele, Vác, Erzsébetfalva, Kispést, Gödöllő, Dunakeszi és Alag) telefonösszeköttetése is.

A főváros lakossága 1898-ban ugyanannyit telefonált interurbán, mint az összes többi magyarországi város lakossága összesen. 1898-ban a Budapestről Bécsbe irányuló távolsági beszélgetések 21%-át (19 358 beszélgetés) a pesti tőzsdékről (gabona- és érték-) bonyolították le (a sürgős beszélgetéseknek viszont 64%-át a tőzsdékről kezdeményezték). A Bécsből jövő sürgős telefonhívások 47%-a valamint a normál telefonhívások 32%-a (19 058 beszélgetés) a pesti tőzsdéket érintette. Az interurbán telefonösszeköttetés legfontosabb funkciója a tőzsdézés – a távolsági telefonhívás nem része a privát életnek. A Budapest–Bécs közötti beszélgetések sajátossága, hogy több beszélgetést kezdeményeznek a magyar fővárosból, mint Bécsből. Budapest hívja a császárvárost. 1902 az első év, amikor a fővárosi interurbán telefonokról több beszélgetést bonyolítanak le a magyarországi városokkal, mint Béccsel. A magyarországi interurbán hálózat forgalma mindazonáltal eltörpül a városon belüli forgalomhoz képest. 1913-ban Budapesten 400 ezer belföldi távolsági beszélgetést kapcsolnak – ez azonban a városon belüli forgalom alig fél %-a. A helyi és belföldi távolsági forgalom közötti különbség 26 magyar város között itt a legnagyobb.¹³ Budapesten a belföldi távolsági hívások száma a helyi beszélgetések alig 0,4%-át teszik ki.

Mit jelentett a telefon a hétköznapiakban? A telefon valódi jelentőségét az adja meg, hogy az írásbeliség világába tör be. Birtoklásával az ember immáron állandó kommunikatív összeköttetésben állt szűkebb vagy tágabb közösségével: a telefon lassan, de gyorsuló ütemben megváltoztatja az emberi kommunikációt. Nem tudhatjuk, hogyan barátkoztak meg az emberek a telefon-használattal, de vélhetőleg erre a technikai eszközre is igaz az a megfigyelés – minél fiatalabb korában ismerkedik meg valaki a használatával, annál inkább beépül a hétköznapijaiba. Másrészt, mindig léteztek emberek, akiknek eredendő személyiségvonásuk az újdonságok iránti kíváncsiság. Nincsenek információink arról sem, mikor válik a telefon-használó népesség körében általánossá az a felismerés, hogy a telefonkapcsolatok akkor hatékonyak, ha személyes találkozások rendszeresen megerősítik azt, és a valóban fontos dolgokat változatlanul személyesen kell intézni.

13 A két hálózat forgalmi arányaiban Budapesthez hasonlíthatnak Kolozsvár, Lugos, Sopron és Pozsony értékei.

Gyakorlatilag az előfizetői névsorok jelentik azt az egyetlen forrást, amelynek elemzésével információt nyerhetünk a telefonhasználat kezdeti éveiről. Két névsort (1882. február 1-i és 1883. december 1-i állapot) vizsgáltam meg.¹⁴ Az 1882-es telefon-előfizetői névsor 239, az 1883-as pedig mintegy 407 nevet tartalmaz. 22 hónap alatt az előfizetők száma 58%-al emelkedik. Már e rövid periódusban is kimutatható a telefon-előfizetők társadalmi-foglalkozási szerkezetének szélesedése. 1882-ben az összes előfizetők körében a legnagyobb csoportot (33 előfizető – 15%) a terménykereskedelem résztvevői (malmok, gabonakereskedők, bizományosok) alkotják. 1883-ban a terménykereskedelemmel összefüggésbe hozható előfizetők száma ugyan 50-re nő, az összes előfizetők közötti arányuk viszont némiképp csökken – mindez már előrevetíti és jelzi azt a lassú folyamatot, ahogy az előfizetők társadalmi bázisa szélesedik. 1883-ban az előfizetők mintegy 12% a fővárosi gabonakereskedelem (malmok, kereskedők stb.) résztvevője. 1882-ben jelentős súllyal (10 és 8%) vannak jelen az előfizetők között a pénzforgalomban (biztosítók, bankok, bankárok) ill. a közlekedésben (vállalatok, szállítmányozók) érintettek. 1883-ban a közlekedéssel kapcsolatba hozható előfizetők aránya 8%-ról 11%-ra emelkedik. Hasonló folyamat játszódik le a gépgyártás területén: az ezzel az üzletággal összefüggésbe hozható előfizetők csoportja 4%-ról 7%-ra emelkedik. 1883-ban már orvos előfizető is létezik, sőt Budapest egyes közintézményei (tűzoltóság, kórházak, polgármesteri hivatal) is rendelkeznek telefonnal, ellentétben a korábbi évvel.

Közvélemény-befolyásoló erejük miatt a telefon-előfizetőkön belül fontos csoportot alkotnak a sajtó (napilapok, kiadók, szerkesztők, laptulajdonosok) képviselői: az összes előfizetők között arányuk 1882-ben 8, 1883-ban pedig már csak 6%. 1883-ban a napilapok közül a Budapesti Hírlap, a Nemzet, a Pester Lloyd, a Pesti Napló, a Pesti Hírlap, az Egyetértés és a Budapest szerkesztőségei vannak bekötve a telefonhálózatba. Mindez azt jelenti, hogy mindhárom nagy magyarországi politikai áramlat sajtója (tízezres olvasótáborral, szinte önálló politikai tényezőként politizáló napilapok) működésének immáron velejárója a telefonhasználat. Telefonnal dolgozik a kormánypárttal rokonszenvező Pesti Hírlap, a mérsékelt ellenzékhez közeledő Budapesti Hírlap, és a függetlenségi pártoló Budapest. A telefon munkaeszköz: a Magyar Távirati Irodának, a bécsi Neue Freie Presse levelezőjének (Singer Zsigmond) is van telefonja. Néhány, nemcsak vagyonát, de politikai befolyását is növelni kívánó újságtulajdonos, újságszerkesztő is telefontulajdonos. Például Csukássy József, a Budapesti Hírlap szerkesztője, Bródy Zsigmond, a város leggazdagabb virilistáinak egyike, a kor sajtómágnása, a Neues Pester Journal tulajdonosa, Falk

¹⁴ Az előfizetői listákat a Postamúzeum őrzi.

Miksa országgyűlési képviselő, a Pester Lloyd szerkesztője, az MTA tagja, vagy például a Függetlenségi Párt képviselője, a jelentős vagyon felhalmozó Csávolszky Lajos, a legnagyobb példányszámban megjelenő napilap, az Egyetértés tulajdonosa.

A politikai közélethez sokkal kevésbé tartozik hozzá a telefon, mint a napilapok befolyásos szerkesztőihez, tulajdonosaihoz. A pártok közül egyedül a Szabadelvű Párt telefon-előfizető. 1882-ban a képviselőház ház-nagyanak (Kovách László) lakása és a képviselőház már fel van szerelve egy-egy készülékkel. A minisztériumokat fokozatosan kapcsolják be a telefonhálózatba, 1882-ben még csak három, 1884-ben már négy minisztériumot lehet felhívni.¹⁵ 1901-ben még hezitálnak az ügyben, bekössék-e a miniszterelnök telefonját a helyközi hálózatba.

Végeredményben a telefon-előfizetők névsora arra is rámutat, hogy a korlátozott használatú, szűk körben kiépülő telefonhálózatot mire használták birtoklóik. Kitapintható a törekvés, a telefon gazdasági előnyecinek kiaknázására. 1883-ban már van olyan iparosmester (Svadló Ferenc lakatosmester és Kozmata Ferenc fényképész), aki vevőkörének kiszélesedését remélte a telefontól. Számottevő azon előfizetők köre, akik a lakásuk, irodájuk és különféle termelő egységeik (gyárak, telepek, lerakatok stb.) között így is kapcsolatot létesítenek. Amíg a táviratok inkább az ügymenet idejét csökkentették le (bár közel sem az információáramlás felgyorsulásának mértékében), a telefon, mint kommunikációs eszköz, munkaszervezési, -irányítási újítások bevezetését is lehetővé teszi. Mindenesetre a telefon lesz az az eszköz, melynek folyamatos működtetése biztosítja a kommunikáció folytonosságát. A telefon biztosítja az összeköttetést az irodák és gyárak között, a telefon szállítja a híreket.

A telefon (hasonlóan az írógéphez) a kormányzati hivatalok munkáját is érzékelhetően megkönnyíti. Nem az ügyintézés gyorsul fel általa – hanem az információcsere. A főhivatalnokok, miniszterek közötti telefonhasználatról már viszonylag korán rendelkezünk adatokkal. Ellentétben az írógéppel, melynek használata lassabban terjedt el (a 20. század elején még nem minden miniszteri, miniszterelnöki levelet gépelnek le) a telefon gyorsabban berobbant az államapparátus hétköznapijaiba.¹⁶

1900-ban a budapesti telefonok alig 10%-a volt magánlakásokban, a főállomások túlnyomó többsége (70%) üzlethelyiségekben csengett ki. A telefon munkaeszköz, a fővárosi kereskedelemi élet infrastrukturális hátterének

15 Mikszáth Kálmán 1886. március 7-én a Pesti Hírlapban beszámol a képviselőház előző napi üléséről, melyet egy okmány hiánya miatt rövid időre felfüggesztenek. Az irat azonnali átküldését telefonon sürgetik meg a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztériumból.

16 Az írógép lassabb terjedésével vélhetőleg összefügg, hogy az a hivatali rangsorban alacsonyan álló beosztottak (leírók) munkaeszköze.

egyik eleme. A privát telefonhasználat növekedése a 20. század első évtizedében kezdődik el, 1910-ben a főállomásoknak már 16%-a magánlakás.

I. táblázat

A budapesti távbeszélő főállomások megoszlása az előfizetők típusai szerint

forrás: Budapest félévszázados fejlődése 1873–1923. Bp. 1924. 134. p.

	1900	1910
Üzlet	3543	9386
Gyár	537	922
Hivatal	518	1827
Magánlakás	493	2401
Nyaráló	4	84
Összesen	5095	14620

Mindent összevetve a telefon, mint új kommunikációs eszköz megragadja az emberek fantáziáját: 1886-ban még egy róla szóló magyar vígjátékot is (Kaposi Béla: A telefonc) is bemutatnak a Nemzeti Színházban. Kaposi nyilvánvalóan a kevesek egyike volt, aki napi benyomásokat szerezhetett a telefon használatáról – hírlapíróként olyan újságokban dolgozott, ahol a telefon már a szerkesztőség munkaeszköze volt. Az azonnali kommunikáció lehetőségétől elvárásolt Ady Endre pedig a „Dal az interurbán telefonról”¹⁷ című versében örökíti meg benyomásait.

A telefonhírmondó

A telefon jelen idejű információközvetítő képességét egy tömegkommunikációs média, a Telefonhírmondó (1893-tól) is kihasználta. A Telefonhír-

¹⁷ Részlet a versből:

Halló, Arad, Temesvár és Pest!
Nincs már távolság ezután!
Mily haladás a múlthoz képest!
Most reggel, délben, délután,
Ha egy kisé unjuk magunkat,
Unalmunk mindjárt eloson,
Avval, akiről ábrándoztunk,
Összekapcsol a telefon,
Az interurbán telefon.

mondó Budapest kommunikációs rendszerének különlegessége. A magánvállalkozásban létrehozott és működtetett telefonos újság Budapesten, később a város környéki településeken önálló hálózatot épített ki. 1895-ben a Telefonhírmondónak már több előfizetője (5 ezer) van, mint a telefonnak. A Telefonhírmondó szerkesztői 1893–1896 között még saját maguk gyűjtötték a híreket, 1896-tól viszont kizárólag a napilapokban már nyomtatásban megjelent híreket olvasták fel. Rendkívül népszerűek voltak az esti programok: 1895–96-tól zenés színházi előadásokat, hangversenyeket is közvetítenek. A rendkívül jó publicitással rendelkező Telefonhírmondó a magyar millennium lázában egy országos hálózat kiépítésének tervével lép fel. Az állam engedélyének elnyerése céljából a Telefonhírmondó tulajdonosainak érvrendszerében – a távközlési hálózatok szokásos (üzleti) előnyeinek taglalása mellett – immáron új elemek is megjelennek: az új kommunikációs eszköz a kormány közvélemény-befolyásoló intézménye is lehet.¹⁸ De mindennek még nem érkezett el az ideje: nemcsak a nagytávolságú hangátviteli technológia hiányosságai, hanem az ország politikai tradíciói, szűk körű választójogi rendszere stb. miatt sem. A politikai szándékok artikulálásának még nem terepe az elektronikus média.

Budapest 19. században kiépülő távközlési infrastruktúrája – minden fontossága ellenére – nem eredményez olyan mértékű térszervező, társadalmi munkamegosztást elősegítő, városfejlesztő hatásokat, melyeket a város közlekedési rendszereinek hatásaihoz tudnánk mérni. Az Osztrák-Magyar Monarchia dinamikusan növekvő népességű magyar fővárosának Kárpát-medencei szerepkörét a közlekedés fogja kiteljesíteni. De ez már egy másik történet.

¹⁸ „A politikai életben gyakran fordulnak elő olyan események, melyekről felette kíváncsiak, hogy azonnal nemcsak a fővárosban, hanem az egész országban köztudomásra jussanak. Nagy nemzeti válságok napjaiban, amelyek az ország erejét próbára tehetik, megbecsülhetetlen szolgálatot tehet az, aki néhány pillanat alatt az ország egész közönségét nemcsak az eseményekről, de a nemzet vezetésére hivatott tényezők felfogásairól és szándékairól hitelesen értesíti, közvetlenül. A képviselőházban megtörtént kormánynyilatkozat például ugyanazon órában, egész terjedelmében tudomásra jutna Brassótól Pozsonyig, Versectől Kassáig minden nevezetes város nyilvános helyein, sőt a magánházakban is.” A Telefonhírmondó Rt. kérvénye a miniszterelnökhöz, 1895. febr. Magyar Országos Levéltár K. 26. XXXI. 740-1901.